

IMKONIYATI CHEKLANGAN YOSHLARNI OILAVIY HAYOTGA TAYYORLASH

R. No'monjonova
Qo'qon universiteti talabasi,
N.Q.Abidova
Qo'qon universiteti dotsenti
Pedagogika fanlari boyicha falsafa doktori (PhD)

Annotatsiya: Ushbu maqola, maxsus maktab bitiruvchilarining oiladagi ijtimoiy-psixologik muammolari, imkoniyati cheklangan yoshlarni oilaviy hayotga tayyorlash masalalari yoritilgan.

Kalit so'zlar aloxida yordamga muxtoj, korreksiya, stress, pozitsiya, psixoterapevtik, repertuar

Oila misoli bir qo'rg'onki, unda avlodlar kamol topadi, asrlar osha yashab kelayotgan yuksak insoniy fazilatlar, milliy urf-odatlar, an'ana va qadriyatlar asrab-avaylanadi. Oiladagi muhit, shart-sharoit, o'dob-ahloq qoidalariga itoatkorlik, mehr-shavqat bu go'shada tarbiya topayotgan, voyaga yetayotgan farzandlar kamolida aks etadi. Modomiki, yurt istiqboli bugungi yoshlar qo'lida ekan, ham ma'naviy, ham jismoniy, ham ma'rifiy salohiyatli navqiron avlod tarbiyasi uchun barchamiz burchlimiz.

Bolalarning katta bo'lishi va ijtimoiylashuvining muhim tomonlaridan biri ularni oilaviy hayotga tayyorlash hisoblanadi. Agarda avvallari mazkur tayyorgarlik avvalo umumta'lim maktablarida amalga oshirilgan bo'lsa, hozirda "oila maktabi"ning muhimligi va samaradorligi, bolaning oiladagi tarbiyasi tan olinmoqda. Bola aynan ota-onalarga ishonch hissini sezadi, aynan oilada bola bilan hamkorlik jarayoni vaqt chegarasini bilmaydi. Rivojlanish, ta'lim berish, tarbiyalash masalalari bilan istagan paytda shug'ullanish mumkin. Agarda bunda ota-onalar bolaning har tomonlama rivojlanishiga yo'naltirilgan uslubiy jihatdan samarali, bola imkoniyatlarini hisobga olgan holda tanlangan o'yin, mashqlarni qo'llasalar, u holda muvaffaqiyat nafaqat muqarrar balki, yuqori natijalarga erishish umidi ham mavjud.

Agarda imkoniyati cheklangan bolani oilaviy hayotga tayyorlash masalasi tizimda o'rganilsa, u yetarlicha murakkab ijtimoiy vazifani bajarishini tushunish mumkin, birinchi navbatda shuning uchunki, u shaxsiy hayotini mustaqil tashkil etish va belgilashga qodir bo'lgan inson shakllanishi jarayonidan uzilgan holda hal etilishi mumkin emas. Bu yerda oilaviy hayotga tayyorlikning ijtimoiy va psixologik asosini nima tashkil etadi degan savol tug'iladi.

Oilaviy hayotga tayyorlash – bolani mas'uliyatli va mustaqil, mehribon va ziyrak bo'lishga, o'zini va o'zgalarni tushuna olishga qodir va o'z manfaatlarini oila a'zolari manfaatlarini bilan muvofiq holda qarorlar qabul qilishga o'rgatish demak. Bundan tashqari, oilaviy hayotga tayyorlash nafaqat o'z sog'ligini, balki atrofdagi kishilar sog'ligini asrashni, oilaviy munosabatlarni qurish ko'nikmasi, muloqot malakalari va stress holatlarni boshqarishni nazarda tutadi. Bundan tashqari, mazkur tayyorgarlik samarali bo'lishi uchun jamiyatning tayyorgarligi ham muhim. Jamiyat ko'pchilik oddiy kishilardan farq qiluvchi insonlarga oilaviy hayot uchun to'laqonli sharoitlarni yaratishga tayyor bo'lishi kerak.

Shunday qilib, maxsus maktab bitiruvchilarining oilalariga quyidagi ijtimoiy-psixologik muammolar xos:

- asosan ota-ona oilasining o'ziga xosliklari bilan shartlangan nikoh oldi salbiy omillar;
- erta nikoh qurish, nikohdan oldingi homiladorlikning yuqori foiz ko'rsatkichi;
- maxsus maktab bitiruvchilarining oilaviy hayotga psixologik va ijtimoiy-maishiy jihatdan tayyor emasligi;

- er-xotin munosabatlaridagi nizolar, o'zaro tushunishning quyi darajasi, oilaviy qiymatlarga bo'lgan munosabatlarning turlicha ekanligi;
- er-xotin munosabatlaridagi madaniyatning quyi darajasi;
- oilaviy hayotdan qoniqishning bir tomonlamaliligi, ya'ni maxsus maktab bitiruvchilari foydasiga;
- jinsiy munosabatlardagi nouyg'unlik;
- maxsus maktab bitiruvchilarining oilada psixoterapevtik funksiyalarni bajarishga tayyor emasliklari.

Oilaviy hayotga tayyorgarlikni aniqlashning eng yaxshi usuli kishining oiladagi vazifasini aniqlash hisoblanadi.

Maxsus maktabning quyidagilarga e'tiborni qaratishi maqsadga muvofiq:

- o'quvchilarni bo'lajak oilaviy hayotga tayyorlashda alohida o'quvchilar oilasining o'ziga xosliklarini, bola nuqsonining xususiyatlarini inobatga olish va "Etika va oilaviy hayot psixologiyasi" darslari bilan chegaralanmaslik. Maxsus maktabda o'quv-tarbiyaviy jarayon va korreksion ish o'quvchini umuman hayotga va xususan oilaviy hayotga tayyorlashga qaratilgan bo'lishi kerak;

- "Etika va oilaviy hayot psixologiyasi" darsini o'tkazishda tarbiyalanuvchilarning millatini inobatga olib, boy milliy va madaniy urf-odatlardan foydalanish lozim;

- oilaviy hayotga tayyorlashda o'quvchilarning alohida e'tiborini nikoh oldi omillarga va ularning oila qurishga bo'lgan ta'siriga qaratish;

- maxsus maktabda korreksion-tarbiyaviy ishning va "Etika va oilaviy hayot psixologiyasi" fanining asosiy vazifalaridan biri muloqot madaniyatini va oilada psixoterapevtik vazifalarni shakllantirish hisoblanadi. Bunda muhabbat, muloyimlik, xushmuomalalilik hislarini, e'tiborlilik, ochiq ko'ngillilik, o'zgalarni tushunish, hamdard bo'la bilish, birga qayg'urish kabi shaxs sifatlarini ifodalay olish ko'nikmalarini shakllantirishga alohida e'tiborni qaratish lozim.

Oilaviy hayotning ("oilali kishining" vazifalari) umumiy vazifalarigi quyidagilarni kiritish mumkin:

- turmush uchun adekvat sharoitlarni yaratish (mazkur jarayonda ishtirok etish);
- oila a'zolari hissiy qo'llab-quvvatlay olish va ulardan yordamni so'rash;
- kasbiy bandlik va oilaviy hayot o'rtasidagi mutanosiblikni topa olish;
- oilani moddiy ta'minlashda ishtirok etish.

Matndagi oilali kishining vazifalari, oilaviy hayotga tayyorlash tushunchalari bolani oilada yashashga o'rgatishni, ya'ni nafaqat kelajakka qaratilgan ishni, balki bolaning dolzarb ehtiyojlariga qaratilgan aralashuvni nazarda tutadi. Bundan tashqari oilaviy hayotga tayyorlashning mazkur tarkibiy qismi eng ahamiyatlidir, chunki u boshqa barcha oilaviy rollarni o'zlashtirishning muvaffaqiyatini belgilaydi.

Oilaviy hayotdagi rollarning repertuarini ikki jihatdan bayon etish mumkin: pozitsion rollar (turmush o'rtoq, ota-ona va b.) va psixologik rollar (masalan, yetakchi, mutaxassis va b.). Har ikki pozitsiya oilaviy hayotga tayyorlashning normativini aniqlash uchun birday muhim. Pozitsion rollar kishining burchlarini, boshqa kishilar tomonidan unga bo'lgan talablarni belgilaydi. Rollarning mazkur tizimi turg'un bo'lib, unga ma'lum formallikni beradi. Psixologik rollar o'zaro faoliyatning boshqa nisbatan formal tomonini ifodalaydi. Biroq oilaviy tizimning funkcionalligini baholashda aynan mazkur rollarning egiluvchanlik darajasi (har bir oila a'zosining mazkur rollarning har birini amalga oshirishga bo'lgan tayyorgarligi va imkoniyatiga ko'ra aniqlanadi) oiladagi psixologik muhitning sog'lomlik darajasini belgilaydi.

Insonning oilaviy hayotda bajaradigan rollari repertuarini ma'lum ma'noda oilaviy hayotga tayyorgarlik normativlari belgilaydi. Yaxshi turmush o'rtoq va ota-ona bo'lish uchun nimani bilish va nimani qila bilish kerak? Zamonaviy tadqiqotlar mazkur normativga

balog'atga yetgan bola va balog'atga yetgan bola ota-onasining rolini kiritadilar. Mazkur to'ldirishlar imkoniyati cheklangan bolalarni oilaviy hayotga tayyorlashda ayniqsa muhim ahamiyat kasb etadi.

Turmush o'rtoq va ota-ona roli bir qator vazifalar jabhasini o'z ichiga olib, mazkur vazifalarning hal etilishi har bir inson tomonidan uning ijtimoiy-madaniy stereotiplari, yosh-individual va sifat xususiyatlari, tashqi resurslar hisobiga amalga oshadi. Turmush o'rtoq roli quyidagi vazifalarni hal etadi:

-o'zaro tushunish va qabul qilish vositasida munosabatlarni hissiy saqlab turish;

-uyg'un intim hayot;

-hayotdagi yo'ldoshining shaxs sifatida o'sishiga ko'maklashish, shu qatorda uning mustaqilliligini qo'llab-quvvatlash.

Balog'atga yetgan bola birinchi navbatda munosabatlardagi yaqinlik va hissiy illiqlikni saqlagan holda ota-onasidan ajralib chiqish vazifasini hal etadi. Shuningdek balog'atga yetgan bola ota-onalariga g'amxo'rlik qiluvchi va ko'maklashuvchi rolni egallaydi. Mazkur rolga tayyorgarlik turmush o'rtoq yoki ota-ona roli singari ko'p yillar oldin boshlanadi.

Alohida yordamga muhtoj bola sog'ligining holati va rivojlanishining o'ziga xosligi ko'pincha, bola kelajakda turmush o'rtoq, ota-ona bo'la oladimi degan savolni qo'yadi. Biroq "balog'atga yetgan bola" roliga nisbatan hech qanday ikkilanishlar bo'lishi mumkin emas – chunki har bir inson katta bo'lgan sari o'z ota-onalari bilan yangi munosabatlarni qurish vazifasi oldida turadi. O'z navbatida ota-ona oldida "balog'atga yetgan bola ota-onasi" rolini o'zlashtirish vazifasi turadi. Alohida yordamga muhtoj bolalar ota-onalari uchun mazkur vazifa murakkab bo'lishi mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Podgotovka detey-invalidov k semeynoy i vzrosloy jizni. Posobiye dlya roditeley i spetsialistov / Pod red. YE.R. Yarskoy-Smirnovoy. Izdaniye 2-ye, dopolnennoye. Saratov: OOO Izdatelstvo «Nauchnaya kniga», 2007. - 188 s.

2. Psixologiya semeynix otnosheniy s osnovami semeynogo konsultirovaniya: Ucheb. posobiye dlya stud. vissh. ucheb. stud. vissh. ucheb. zavedeniy / YE. I. Artamonova, YE. V. Yekjanova, YE. V. Ziryanova i dr.; Pod. Red. YE. G. Silyayevoy. – M.: Izdatelskiy sentr «Akademiya», 2002. – 220 s.

3. Silyayeva YE. Semya kak razvivayushaya sreda dlya rebenka s ogranichennimi vozmojnostyami. – M.: 2003. - 126 s.